

A MAGYAR NYELV CIGÁNY JÖVEVÉNYSZAVAI

Schirm Anita

doktorandusz

Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola

A cigány eredetű jövevényszavak a magyar nyelv jövevényszórétegei között különleges helyet foglalnak el. A többi réteggel ellentétben itt ugyanis más a szavak társadalmi terjedési iránya, mint amit megszokhattunk; alulról fölfelé terjednek a cigány jövevényszavak, s a felsőbb regiszterekben nem nagyon jutnak el. Nem műveltségyszavak ezek, hanem luxusjövevényszavak. A cigány jövevényszavak esetén minden nyelvkontaktus a szóbeliségben (a mindennapi életben, az íratlan nyelvben és kultúrában) történt s történik, s nehéz meghatározni az átadó nyelvváltozatot és az átvétel pontos idejét. Az 1940 után átvett jövevényszavak főként az oláh cigányból származnak, míg az ennél korábbiak a romungróktól valók (vö. [1], [2]). A cigány jövevényszavak nagy része a tolvajnyelvben található meg és ott él tovább, míg kisebb részük a köznyelvbe is átkerült.

Az Indiából kivándorolt cigányok Iránban, Örményországban és Kisásziában, illetve a Balkánon telepedtek le. Magyarországra a XIV. század második felében értek el, a csoportos betelepülésük pedig a XV. századra tehető. A középkori feudális rendi társadalomba a cigányság nem tudott teljes mértékben betagozódni, külön tömböt alkottak. Az európai kultúrához képest ugyanis a cigányok más gazdasági–társadalmi állapotot képviseltek. Jellemző tevékenységeik közé a kovácmesterség, a fémművesség, a lókereskedés, a marhahajcsárság, a medvetáncoltatás, a posztóverés, a favontatás, a téglacégetés és a kereskedelem tartozott. A cigányok Magyarországra való betelepülése a török hódítások miatt a XVI. századtól vált tömeges méretűvé. A társadalomba még ekkor sem tudtak beilleszkedni, ezt mutatják a XVII–XVIII. századból való, az életmódjuk gyökeres megváltoztatására irányuló rendeletek, melyek – többnyire sikertelenül – a vándorló cigányok letelepítését tűzték ki célul. Újabb nagyobb betelepülési hullám a XIX. század második felében és a XX. század elején következett be, ekkor jöttek ugyanis hazánkba Moldvából a romani cigányok. Magyarországon a cigányok 1984 óta etnikai csoport státusszal rendelkeznek. Annak ellenére, hogy a cigányok és a magyarok már a XV. századtól folyamatosan egymás mellett éltek, az átvett jövevényszavak nagy része mégis sokkal későbbi átvétel és többségük az argón keresztül terjedt el zömében a XIX. és XX. században.

A magyar nyelvben viszonylag kevés cigány eredetű jövevényszó van, szemben más jövevényszórétegekkel. A TESz. [3] a következő szavakat tartja cigány eredetűeknek: *ácsi, bibasz, csaj, csór, csóré, dádé, devla, dilinós, duma, góré, kajál, lóvé, manusz, more, nyikhaj, piál*. A TESz-től eltérően Kakuk Mátyás Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben című könyvében [4] több mint 300 szót tart cigány átvételnek. A bizonyíthatóan cigány átvételek száma valahol a két érték közt található.

Előadásomban a cigány jövevényszavak használati körét, gyakoriságát és stílusértékének a változását mutatom be különböző írott korpuszok felhasználásával. A cigány jövevényszavak körében megfigyelhető az a tendencia, hogy a korábban csak a tolvajnyelvben használatos szavak fokozatosan átkerülnek a köznyelvbe és a

csoportnyelvi jelleg helyett a bizalmas nyelvhasználat eszközeivé válnak. A köznyelvbe is bekerült cigány jövevényszavak stílusminősítésének a változását az ÉKsz2. [5] és a korábbi ÉKsz. [6] minősítéseinek az összehasonlítása is alátámasztja. Az ÉKsz. ugyanis a *góré*, *lóvé* és *manusz* szavakon kívül szintén argó besorolással illette még a *csaj*, a *csóró*, a *duma*, a *nyikhaj* és a *piál* szavakat, amelyek mára már más nyelvhasználati regiszterbe kerültek.

A TESz.-ben még nem található, de cigánynak tekinthető jövevényszavak közül csak kevés jutott el a köznyelvig, bár fokozatosan nő a köznyelvbe bekerülő szavak száma. Ezt mutatja az a tény is, hogy az 1972-es ÉKsz. ezek közül a szavak közül még csak a *bula*, a *dikhenc*, a *gádzsó* és a *roma* szavakat tartalmazza, míg a 2003-as ÉKsz2. -ba már e szavak mellé bekerült a *bazsevál*, a *buznyák*, a *csávó*, a *kúr*, a *vakerál* és a *verda* szó is.

A cigány jövevényszavak tényleges használati körének a feltérképezéséhez internetes szövegkorpuszokban (Magyar Nemzeti Szövegtár) végeztem keresést, illetve különféle kereső programok (Google) és elektronikusan böngészhető újságok (Magyar Hírlap 1994-1998, HVG 1993-1998) segítségével egy-egy szerkezet gyakoriságát is vizsgáltam. A különböző korpuszok választását az az előfeltevés indokolta, hogy a cigány jövevényszavak gyakorisága és használati köre eltérő mértékű lehet a hagyományos írott médiumokban (sajtó) és az írott beszélnyelviség egyes szövegtípusainál. Az alábbiakban a keresés eredményeinek egy csekély részét mutatom be a teljesség igénye nélkül.

A keresés során beigazolódott az előzetes elvárás, miszerint a papíralapú írott sajtóban kevés és korlátozott a cigány jövevényszavak megjelenése. Mind a HVG-ben, mind a Magyar Hírlapban a legtöbbet a politikailag korrekt hivatalos stílusminősítésű *roma* szó fordult elő 113, illetve 1230 találati aránnyal. A többi cigány átvétel azonban csak nagyon kis számban szerepelt a vizsgált korpuszokban. A HVG-ben a *verda* (31), a *csóró* (7), a *csaj* (5), a *dili* (3), a *baró* (2), a *kajál* (1), a *manus* (1) és a *piál* (1) szavak jelentek meg, a szó után zárójelben megadott találati aránnyal, míg a Magyar Hírlap a *csaj* (84), a *csóré* (25), a *gádzsó* (17), a *kajál* (10), a *piál* (7), a *verda* (9), a *nyikhaj* (6), az *ácsi* (9), a *dilinyós* (3), a *baró* (1), a *csór* (1), a *manus* (1) és az *uzsgyi* (1) szavakat tartalmazta. Egyéb cigány jövevényszavak nem jelentek meg ezekben a forrásokban. A csekély előfordulás oka abban keresendő, hogy bár a cigány jövevényszavak az argó regiszteréből átkerültek a bizalmas és a népies kategóriákba, ám megőrizték a környezetfelidéző hatásukat, s így jobbára csak a beszélt nyelvben, annak is a személyes változatában fordulnak elő.

A cigány jövevényszavak gyakoriságát a Magyar Nemzeti Szövegtár segítségével is vizsgáltam, ahol a következő eredmények adódtak. Az MNSZ-es keresés során az összes nyelvváltozat összes (181328691 szóból álló) alkorpuszában 500 elemű véletlen mintán elvégezve a keresést a TESz. által cigánynak tartott szavakra az alábbi találati arányok adódtak: *ácsi* – 12, *bibas* – 0, *csaj* – 881, *csór* – 10, *csóré/csóró* – 25/212; *dádé* – 9, *devla* – 16, *dilinós* – 20, *duma* – 1342 (nem releváns az adat az alaki egybeesés miatt), *góré* – 70, *kajál* – 14, *lóvé* – 132, *manus/manusz* – 149/27, *more* – 801, *nyikhaj* – 38, *piál* – 26. A többi cigány átvétel pedig a következő találati aránnyal szerepelt a mintában: *roma* – 6561, *csávó* – 274, *uzsgyi* – 65, *baró* – 61, *verda* – 38, *bula* – 22, *kéró* – 19, *gádzsó* – 17, *kúr* – 14, *buznyák* – 5, *dzsál* – 5, *daral* – 2, *mindzsó* – 2, *náne* – 2. A *csucsi*, a *dzsanál*, a *kandisz*,

a *lubnya*, a *merel*, a *rovázik*, a *sukár*, a *szokeresz* és a *vakerál* szavakra pedig egyetlen adat adódott. A kapott nyelvi adatok nagyjából egyformán oszlottak el a különböző alkorpuszok közt, vagyis e cigány jövevényszavak a sajtó és a szépirodalom nyelvében is éppúgy megtalálhatók, mint a tudományos, a hivatalos vagy a személyes alkorpuszokban. A keresés eredményei tehát azt bizonyítják, hogy a korábban csak a szlengben és az argóban használt jövevényszavak mostanra már szervesen beépültek a köznyelvbe.

Az írott források közt a legnagyobb arányban az internet különböző szövegei tartalmazták a cigány jövevényszavakat. Az internet bizonyos szövegtípusai (fórumhozzászólások, csevegések) ugyanis a beszélt nyelv felé közelítenek, így a megformálást tekintve kevésbé kontrolláltak, ezért nagyobb az esélye a bizalmas, a vulgáris, a pejoratív vagy az argó színezetű cigány jövevényszavak használatának. Az internetes példák esetén azonban másfelől a nyelvi hitelesség torzulásával kell számolni, ugyanis amellet, hogy ezek az adatok közelebb állnak a beszélt nyelvhez, jobban tetten érhető bennük a sztenderd nyelvhasználati formáktól való szándékos eltérés igénye.

Az interneten használt cigány jövevényszavakat a stílusértékük, a szlengszerűségük és a környezetfelidéző hatásuk miatt használják a fórumozók. A példák egy része magyar nyelvű cigánynótákból származott, illetve olyan hozzászólásokból, amelyekkel a fórumozók a cigánydalok vagy a cigány megnyilatkozások nyelvi világát próbálták imitálni: *Három deci köménymag, jaj de lácsó legény vagy; Szól a zene jaj de nagyon lácsó / Fásy Ádám jaj de lácsó csávó jaj / Ismerik öt mindenféle / Mindig másik csaj van vele jaj*. Néhány egyéb jellegzetes példát is idézek: *elmentünk megnézni a Nyócker!t, dzsukhel volt ; Szerintem valahol itt lehet AZ a dzsukhel eltemetve.:);szerintem kula a janika es en vagyok a kiraly; a fénye még kula, majd lesz jobb ha benne lesznek a cuccok; Ha plö papucsban dzsanel idehaza egész nap; Dikk mán, Gazsi, dróton dzsal a petró; Az idióta lubnya mindennap fa klumpában csattog a járólapon*. Az interneten talált példákat még hosszan lehetne sorolni, s ez azt bizonyítja, hogy az írott beszéltnyelviség szövegeinél a cigány jövevényszavak használata a beszélt nyelv imitációját kelti.

A cigány jövevényszavak többsége pejoratív tartalmú. Eredeti csoportnyelvi szerepük gátolja a terjedésüket, míg a médiában immár két éve főműsoridőben látható Győzike Show révén bizonyos presztízsrre és nagyobb gyakoriságra tettek szert.

Összegzésképpen tehát megállapítható, hogy a cigány jövevényszavak az írott köznyelv szerves részévé kezdenek válni, az írott korpuszok fajtájától függően más és más arányban, illetve más és más nyelvhasználati okból.

IRODALOM

- [1] VEKERDI, J.: **A magyarországi cigány nyelvjárások szótára**. második, javított kiadás, Terebess Kiadó, Budapest, 2000
 [2] KAKUK, M.: **A magyar nyelv cigány jövevényszavaiból**. Magyar Nyelv, 1993
 [3] BENKŐ, L. (főszerk.): **A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára**. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967

- [4] KAKUK, M.: **Cigány közvetítésű jövevényszavak a magyar nyelvben.** Szolnok, Jászkunság füzetek 10., 1997
- [5] PUSZTAI, F. (főszerk.): **Magyar értelmező kéziszótár.** második, átdolgozott kiadás, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003
- [6] JUHÁSZ, J. – SZÖKE, I. – O. NAGY, G. – KOVALOVSKY, M.: **Magyar Értelmező Kéziszótár.** Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972